

UDK 1:37
Pregledni članak
Primljen 1. 3. 2010.
Prihvaćen za tisak 6. 7. 2010.

BRUNO PUŠIĆ

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Borongajska cesta 83d, HR-10 000 Zagreb
dna.restless@gmail.com

TEMELJNI POJMOVI FILOZOFIJE ODGOJA U DJELIMA STJEPANA MATIČEVIĆA I JOSIPA MARINKOVIĆA

Članak je podijeljen u dva dijela. U prvom su osnovne postavke filozofije odgoja i nastoji se pokazati kako filozofija može pridonijeti istraživanju edukacijskih znanosti. Filozofija je odgoja filozofska disciplina prema kojoj postoji velika doza skepticizma i zbog toga je taj prikaz potreban. U drugom dijelu članka pokušat će se definirati odgoj kod dvojice važnih filozofa odgoja u Hrvatskoj: Stjepana Matičevića¹ i Josipa Marinkovića². Najprije se daje definicija odgoja u svakoga autora, a nakon toga slijedi kritički osvrt o njihovim tezama.

Ključne riječi: filozofija, odgoj, Hrvatska, Stjepan Matičević,
Josip Marinković

¹ Stjepan Matičević rođen je 1880. u Velikom Gradištu, a umro je 1940. u Zagrebu. Studirao je filozofiju i klasičnu filologiju u Zagrebu i Beču, gdje je i doktorirao disertacijom iz logike. Pisao je za *Nastavni vjesnik*, *Rad*, *Kršćansku školu*, *Hrvatsku reviju*, *Seljačku prosvjetu*, *Jugoslavensku njivu*, *Obzor* i *Novosti*. Bio je član Matice hrvatske, Hrvatskoga pedagoško-književnoga zbora i brojnih prosvjetnih komisija u kojima je određivao smjernice obrazovanja, ispravljao pedagoške tekstove i odlučivao o školskim udžbenicima svoga vremena. Najznačajnija su mu djela: “Zur Grundlegung der Logik” (1909), “Pojam rada ili aktivnost u radnoj školi” (1934), “Osnovi nove škole” (1935), “Priroda, kultura i odgoj” (1935), “Uzgoj, škola, i učitelj u novoj pedagogiji” (1938). Radio je na Višoj pedagoškoj školi, Pučkom veleučilištu, a poslije je bio profesor pedagogije i filozofije na Filozofskom fakultetu. Stjepan Matičević je jedini hrvatski pedagog akademik.

² Josip Marinković rođen je 1926. godine na otoku Visu. Školovao se u Zagrebu, gdje je i diplomirao filozofsku grupu predmeta s poviješću. Doktorirao je s tezom “Odgojna i obrazovna funkcija filozofije u nastavi” na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Pokrenuo je i

Odgoj i filozofski doprinos istraživanju odgoja

Prema Phillipsovu stajalištu “sva su ljudska društva u prošlosti i sadašnjosti pokazivala veliko zanimanje za odgoj i obrazovanje,³ te su neki tvrdili da je poučavanje (što u najboljem izdanju jest edukacijska djelatnost) druga najstarija profesija” (Phillips 2008: 1). Da su odgoj i obrazovanje jedna od najvažnijih društvenih aktivnosti, možemo pokazati i iz individualne perspektive i iz perspektive skupine. Svako se dijete, naime, rađa nepismeno, bez znanja o znanstvenim postignućima, matematici i društvenim te kulturnim normama društva u kojem se rodilo. Ta se slika brzo mijenja zbog odgojnoga djelovanja nastavnika, roditelja, obitelji i ostalih društvenih skupina te utjecaja medija. Za samo nekoliko godina dobivamo pismene i obrazovane ljude s mnoštvom spoznaja iz različitih područja, obaviještene o svim ili gotovo svim društvenim i kulturnim normama. Iz te perspektive svrha odgoja i obrazovanja jest opskrbiti pojedinca vještinama i znanjem pomoću kojih će moći postići svoje ciljeve i želje te sudjelovati u životu svojega društva kao punopravna i samostalna osoba (usp. Phillips 2008: 1).

Gledano iz perspektive skupine, mijenja se uloga odgoja i obrazovanja. Zbog činjenice da se svaki član skupine rađa i umire, odgoj i obrazovanje postaju nužni. Oni se pretvaraju u oruđe kojim se tijekom dužega razdoblja osigurava kontinuitet dane skupine, unatoč izmjeni svih njezinih članova. Pozivajući se na ideje američkoga filozofa i psihologa Johna Deweya, inače klasika filozofije odgoja, Phillips ističe kako se odgojem i obrazovanjem prenose norme i vrijednosti koje su ključne za opstanak skupine (Phillips 2008: 1).

Problemom odgoja i obrazovanja, kao iznimno važnim ljudskim djelatnostima, ponajprije se bavi pedagogija, a ne filozofija. Zato se postavlja logično pitanje: koji je doprinos filozofije istraživanju edukacijskih znanosti? Nigel Blake i njegovi suradnici drže da filozofija može istraživati edukacijske znanosti na nekoliko načina (usp. Blake i dr. 2003: 14–15). Prvi je filozofska analiza jezika u edukacijskim znanostima. Glavni je zadatak toga pristupa pojmovna analiza kako bi se postigla veća jasnoća pojmova odgojnih znanosti. Drugi je

uređivao *Bilten za nastavu filozofije*, objavio je niz teorijskih rasprava i članaka u časopisima (*Praxis, Filozofska istraživanja, Filozofija, Naše teme, Gledišta*) te knjige *Metodika nastave filozofije* (1983), *Filozofija kao nastava* (1990), *Ogledi iz filozofije odgoja* (1987), *Utemeljenost odgoja u filozofiji* (1981) i druge. Predavao je filozofiju i sociologiju na Pedagoškoj akademiji u Zagrebu, gdje je neko vrijeme bio i dekan. Također je bio redoviti profesor na Filozofskom fakultetu u Zagrebu – predavao je filozofiju odgoja i osnove marksizma.

³ Englesku riječ *education* preveo sam kao ‘odgoj i obrazovanje’. Točan prijevod riječi *education* jest ‘obrazovanje’, no tim se prijevodom gubi iz vida odgojni aspekt toga pojma.

način preispitivanje implicitnih i eksplicitnih pretpostavki i vrijednosti različitih znanstvenih disciplina koje istražuju odgoj i obrazovanje. No, Blake i suradnici napominju kako je tu potreban oprez jer je vrlo tanka crta između *ispitivanja* pretpostavki i vrijednosti te *propisivanja* što bi koja disciplina trebala činiti kada istražuje probleme odgoja i obrazovanja. Znanstvene discipline koje istražuju edukacijske znanosti, prema mišljenju Blakea i suradnika, posljednjih su desetljeća točno definirale kojim se istraživačkim projektima bave i očekuju dijalog s filozofima na istoj razini, s istim referencijama. Treći i najambiciozniji doprinos filozofije istraživanju edukacijskih znanosti, prema Blakeovu mišljenju, jest pokušaj da se zamisli što odgoj i obrazovanje mogu postati. Filozofija može pokušati ponovno odgovoriti na kanonska pitanja (na koja su nastojali odgovoriti i klasici filozofije odgoja poput Platona, Rousseaua i Deweya) poput: koji su ciljevi odgoja i obrazovanja, koja je priroda znanja, postoji li ljudska priroda i što je svrha pojedinih nastavnih predmeta. Blake i suradnici smatraju da bi bilo zanimljivo i korisno pokušati ponovno odgovoriti na ta pitanja jer su se zbog velikoga napretka ljudskoga znanja u posljednjih nekoliko desetljeća odgovori na navedena pitanja možda promijenili.

Četvrti mogući doprinos filozofije istraživanju edukacijskih znanosti iznosi Curren (2003). Naime, edukacijske su znanosti nužno interdisciplinarne i prelaze granice svake pojedine znanstvene discipline koja se njima bavi. Curren tako smatra da je filozofija bolje opremljena od svih ostalih disciplina koje se bave edukacijskim znanostima da obavi posao sinteze znanja iz različitih disciplina u jednu kohezivnu cjelinu (Curren 2003: 2).

Filozofija odgoja: definicija

Filozofija je odgoja interdisciplinarno područje u kojem dolazi do sinteze filozofije i edukacijskih znanosti. Točnije rečeno, riječ je o primjeni filozofskih metoda spomenutih u prethodnom odlomku na sadržaje, teme i probleme edukacijskih znanosti. Curren tako ističe da je filozofija odgoja pomoćna znanost političkoj filozofiji i etici jer se njezini najvažniji doprinosi odnose upravo na politiku i etiku odgoja i obrazovanja. No, dodaje da filozofija odgoja, iako je najviše oblikovana političkom filozofijom i etikom, inspiraciju za proučavanje problema odgoja i obrazovanja crpi i iz ostalih filozofskih disciplina, poput epistemologije, aksiologije, filozofije uma i filozofije jezika (Curren 2003: 1–2).

Curren filozofiju odgoja određuje kao praktičnu i normativnu filozofsku disciplinu. To je za njega u prvom redu praktična disciplina zato što se u kontekstu odgojno-obrazovne problematike bavi temama poput autonomije, jednakosti, pravednosti, autentičnosti, slobode, odgovornosti i sličnoga. No, filozofija odgoja je i normativna disciplina zato što se “mora nositi s normativno

bitnim značajkama razvoja u svijetu odgoja i obrazovanja” te raspravlja o prednostima i nedostacima odgojno-obrazovnih prijedloga, teorija i praktičnih djelatnosti (Curren 2003: 1).

Kod Phillipsa (2008) možemo pronaći kratak prikaz aktualnih tema iz filozofije odgoja: obrazovanje kao prenošenje znanja nasuprot obrazovanju kao gajenju vještina propitivanja i rasuđivanja, kako je učenje moguće i što znači nešto naučiti, treba li dati prednost obrazovanju za osobni razvoj ili obrazovanju za demokratsko građanstvo, postoji li razlika između obrazovanja i enkulturacije, razlikovanje pojmova obrazovanje, poučavanje, vježba, indoktrinacija; odnos između obrazovanja i održavanja klasne strukture društva, pitanje jesu li u konfliktu prava djece, roditelja i etničkih skupina i ako jesu, čija bi prava trebala imati prednost, trebaju li sva djeca imati pravo na obrazovanje koje omogućuje država, te bi li takvo obrazovanje trebalo poštivati običaje i vjerovanja svih skupina i kako se to može realizirati. Popis navedenih tema nije potpun, njegova je svrha tek upozoriti na neke od njih kojima se bavi filozofija odgoja, a zanimljivo je istaknuti da se većinom tih tema bavio i Platon u svojoj *Državi* (Phillips 2008: 2).

Pedagogijski akt u Stjepana Matičevića

U članku “Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje” (1934) Stjepan Matičević odgoj naziva *pedagogijski akt*. Matičević ga (1991: 113) definira ovako: “Posredovanje i približavanje, predočivanje i asimilaciju, ocjenu i usvajanje u onoj neizbježnoj korelaciji svih odgojnih faktora: odgajatelj – odgajatelj – vrijednost.” U toj se definiciji mogu uočiti tri osnovna elementa odgoja: odgajatelj, odgajatelj i vrijednost. U toj je trijadi odgajatelj posrednik između kulturnih vrijednosti i odgajatelja. Matičević ističe da je pedagogijski akt osobni odnos između jednoga konkretnoga odrasloga čovjeka – odgajatelja i jednoga mladoga čovjeka – odgajatelja. S obzirom na to da je pedagogijski akt osobni odnos između odgajatelja i odgajatelja, potrebno je poznavati motive zbog kojih se odgajatelj bavi odgojnom djelatnošću (Matičević 1991: 113).

Glavni je motiv odgajatelja za obavljanje pedagogijskoga akta odgajateljski eros:

“Odgajateljska ljubav upravljena je na nedorasla čovjeka, čovjeka u razvoju, ona je filantropija naročite vrste. Kraj ljubavi karitativne (dobrotvorne) i kraj ljubavi seksualne (spolne) ljubav je odgajateljska značenja dušebrižničkog (psihagogičkog): ljubav je odgajateljska upravljena na mladu dušu, na onu dušu koja krije u sebi sve mogućnosti razvijenog, punog duhovnog života, života istine, ljepote, dobrote i svetosti, života vrijednosti i kulture. Ta dakle

mlada duša, koja sama u sebi krije ljubav, eros za sve idejno i vrijedno (platonski eros), koja će sama u svom razvoju da porodi sve, što čovjeka kao duhovno, kulturno biće označuje, da postane postupice puna baštinica i rasadnica svih ljudskih vrednota, ona je zapravo predmet odgajateljskog erosa, kako je to uvidio i nedostižno ocrtao već Platon u svom dialogu 'Fedro'" (Matičević 1991: 114).

Prema Matičeviću mišljenju odgajateljska je ljubav sinteza dvaju elemenata. Prvi je iskrena briga odgajatelja za razvoj mladoga čovjeka. Drugi se odnosi na ljubav odgajatelja prema istini, ljepoti, dobroti i svetosti. No, odgajatelj ne teži navedenim vrijednostima zbog njih samih, nego kako bi ih prenio mladomu čovjeku (Matičević 1991: 114–115).

Odgajanik u pedagoški akt unosi želju za duhovnim razvojem. Matičević smatra da svaki čovjek osjeća potrebu za takvim rastom i razvojem. Upravo zato odgajanik se dobrovoljno povjerava odgajatelju. On vjeruje da će mu odgajatelj pomoći razviti se u odrasloga kulturnoga čovjeka. Matičević taj odnos odgajanika prema odgajatelju naziva odanošću (Matičević 1991: 115).

Pedagoški akt, prema Matičeviću mišljenju, jest odnos sklada, privlačenja i susretanja odgajatelja i odgajanika. Odgajatelja u pedagoškom aktu vodi ljubav prema odgajaniku, a odgajanika vodi odanost prema odgajatelju. Naravno, oboje ne moraju biti uvijek usklađeni, između njih se može pojaviti i konflikt koji proizlazi iz različitih uloga koje zauzimaju u pedagoškom aktu. Odgajatelj zastupa svijet objektivnih vrijednosti utemeljenih u određenom društvu i njegov je glavni zadatak asimilirati odgajanika u taj skup vrijednosti. Odgajanik, s druge strane, u pedagoški akt unosi i svoju posebnost. On nastoji pronaći sebe te istraživati i nove vrijednosti. Navedena težnja odgajanika ne mora uvijek biti u skladu s odgajateljevim ciljem, te se u vezi s tim mogu između njih dogoditi napetosti. Matičević smatra da u idealnom pedagoškom aktu odgajatelj vodi odgajanika onoliko koliko odgajanik želi biti vođen i odgajatelj odgajaniku daje onoliko slobode koliko je odgajanik i traži. Bez takva sklada narušava se cijeli pedagoški akt, što može rezultirati napetostima (Matičević 1991: 115-117).

Prema Matičeviću svaki odgajatelj mora odgajanika voditi svojim primjerom. Odgajatelj mora biti prožet vrijednostima i živjeti vrijednosti koje prenosi. Kao što smo vidjeli, za Matičevića je pedagoški akt osobni odnos između odgajatelja i odgajanika. Upravo zato on smatra da odgajatelj mora živjeti vrijednosti koje prenosi jer je to jedini način na koji može svojim primjerom djelovati na odgajanika u osobnom odnosu. Odgajatelj također mora vrijednosti koje prenosi odgajaniku prilagoditi njegovu stupnju razvoja. Mora u njemu probuditi interes za vrijednosti koje mu prenosi te upozoriti na njihovu važnost kako bi ga potaknuo na da ih prihvati (Matičević 1991: 115–118).

Krajnji cilj pedagoškoga akta, prema Matičeviću mišljenju, jest izgraditi autonomnoga pojedinca. Izgraditi čovjeka koji će biti u stanju samostalno kročiti kroz život i biti sam svoj autoritet. Gledano iz perspektive skupine, cilj je pedagoškoga akta izgraditi osobu koja će biti koristan član društva i kulture u kojoj živi. Dok je iz perspektive odgajatelja cilj odgoja učiniti svoje vodstvo suvišnim (Matičević 1991: 118).

Osvrnimo se najprije na Matičeviću tvrdnju da je pedagoški akt odnos između jedne odrasle osobe – odgajatelja i jednoga mladoga čovjeka – odgajnika. Jasno je da odgajatelj treba biti odrastao čovjek, jer su samo odrasle osobe dovoljno dobro obaviještene o vrijednostima kulture koju nastoje posredovati odgajniku, ali ne postoji ni jedan apriorni razlog zašto bismo odgajnika smatrali mladim čovjekom?

Krenimo od temeljnoga Matičevićeva određenja pedagoškoga akta kao trijade “odgajatelj – odgajnik – vrijednosti” u kojoj odgajatelj posreduje kulturne vrijednosti odgajniku. Ako Matičević smatra da odgajnik u toj trijadi mora biti mlad čovjek, čini se da u tom slučaju pretpostavlja da je samo mladim ljudima potrebno posredovati vrijednosti. No, katkad odgajnik, kao onaj kojemu treba posredovati vrijednosti, može biti i odrasla osoba. Migracija je takav slučaj. Osoba koja migrira napušta društvo i kulturu s čijim je normama i vrijednostima živjela i dolazi u sredinu čije norme i vrijednosti ne mora nužno poznavati. Ako je kultura koju je napustila slična kulturi u koju dolazi, tada nije potreban odgajatelj koji bi posredovao vrijednosti nove kulturne sredine. No, ako je razlika između kulture koju je osoba napustila i nove okoline velika, tada je odgajatelj potreban. Posredovanje kulturnih vrijednosti u navedenoj je situaciji poželjno jer se tako skraćuje vrijeme potrebno da se osoba koja se tek doselila prilagodi novoj kulturnoj sredini.

Možemo također zamisliti situaciju u kojoj je odrasla osoba preživjela tešku nesreću te bila u potpunoj amneziji. Takva odrasla osoba bila bi ekvivalentna djetetu i trebala bi joj pomoć odgajatelja da se ponovno prihvati norme i vrijednosti sredine u kojoj živi. Smatram da se iz tih primjera vidi da u trijadi “odgajatelj – odgajnik – vrijednosti” odgajnik ne mora nužno biti mlada osoba, nego može biti i odrasla. U tom smislu, kako vjerujem, Matičević pogrešno pretpostavlja da odgajnik mora biti mlad.

Drugi element Matičevićeva određenja pedagoškoga akta na koji bih se htio osvrnuti jest odgajateljski eros. Matičević smatra da je odgajateljski eros glavna motivacija odgajatelja za bavljenje odgojem. On je usmjeren na rast i razvoj mlade osobe te na njezino sazrijevanje u autonomnu odraslu osobu, kada će vodstvo odgajatelja postati suvišno. Smatram da Matičević u određivanju motivacije za bavljenje odgojem polazi isključivo iz perspektive pojedinca. No, ako bismo razmatrali glavnu motivaciju odgajatelja za bavljenje odgojem iz

perspektive skupine, dobili bismo drugačiji rezultat. Prisjetimo se – na početku je rada istaknuto da je iz perspektive skupine cilj odgoja posredovanje vrijednosti koje osiguravaju kontinuitet skupine. Strogo gledano iz te je perspektive dobrobit skupine važnija od dobrobiti pojedinca. Odgajatelju koji tako shvaća odgoj, nije odgojni cilj podignuti autonomnu i samostalnu osobu, nego ponajprije osobu koje će pridonijeti kontinuitetu skupine i od koje će skupina imati koristi. Autonomija i samostalnost u tom su slučaju podređene vrijednostima kolektiva. Odgajatelj koji odgoju pristupa iz te perspektive u prvom se redu brine za dobrobit skupine, a tek sekundarno za dobrobit odgajanika. Glavni je zadatak odgajatelja postići prijenos vrijednosti koje osiguravaju kontinuitet skupine bez obzira na njegov osobni odnos s odgajanicom. Posao odgajatelja bit će lakši ako odgajnik dobrovoljno prihvati njegovo vodstvo. Također je važno istaknuti da će odgajatelj učiniti sve što je u njegovoj moći da odgajnika upozori na važnost vrijednosti skupine, ali ključna je stvar da dobrobit skupine ipak ima prvenstvo nad dobrobiti odgajanika. Iako osobno ne zastupam to stajalište, želim istaknuti da odgajateljski eros ne mora odgajatelju biti jedina motivacija i pristup odgoju. Briga za uspješan opstanak skupine može biti isto tako učinkovita motivacija za pristup odgoju kao i odgajateljski eros.

Osvrnuo bih se i na Matičevićevu tvrdnju da odgajatelj mora voditi odgajnika svojim primjerom. Ranije je u tekstu istaknuto kako Matičević smatra da odgajatelj mora živjeti vrijednosti koje posreduje odgajniku. Smatram da to također nije nužno. Postavimo situaciju na sljedeći način: zamislimo odgajatelja koji je odličan govornik i razumije da je, primjerice, vrijednost domoljublja iznimno važna jer osigurava kontinuitet skupine ako ju prihvaća većina njezinih pripadnika, ali da je on osobno ne zastupa. Također pretpostavimo da retoričke sposobnosti odgajatelja znatno nadilaze retoričke sposobnosti odgajnika. Smatram da u tako postavljenoj situaciji odgajatelj ne bi imao problema s posredovanjem domoljubnih vrijednosti odgajniku.

Na kraju bih htio istaknuti Matičevićevo pretjerano idealiziranje pedagoškoga akta. Smatram da on u jednom trenutku nerealno predstavlja savršenu sliku odnosa između odgajatelja i odgajanika. To se odnosi na tvrdnju da odgajnik u pedagoški akt unosi želju za duhovnim razvojem te da se dobrovoljno prepušta odgajatelju zbog toga što vjeruje da će ga oblikovati u kulturnoga čovjeka. Pogledajmo jedan zanimljiv primjer u kojem se problematizira ta tema:

“Bivši učitelj prisjeća se događaja u koji je uložio puno uzaludnoga truda ne bi li privukao interes i pozornost vrlo problematičnoga učenika. Dječak je odlučio napustiti školu prije nego što je pristupio polaganju bilo kojega ispita. Kada je odlazio, mladić je ponosno izjavio kako ga učitelj nikada nije ničemu naučio. Kada su ga upitali zašto je nastavio dolaziti na nastavu, odgovorio je: “Jednostavno sam želio vidjeti hoće li odustati”” (Davis i Williams 2003: 268).

U navedenom primjeru odgajnik uopće ne želi sudjelovati u pedagoškom aktu. Radi se o ekstremnom primjeru, ali svakako je pitanje koliko odgajnika pristupa odgoju na način kako to prikazuje Matičević. Ne sumnjam da postoje odgajnici koji pokazuju želju za učenjem i stjecanjem novih spoznaja, ali smatram da je realna odgojna situacija daleko od toga kako ju opisuje Matičević. Rekao bih da je stvarnost negdje na sredini između Matičevićeve prezentacije pedagoškoga akta i situacije iz navedenoga primjera.

Josip Marinković i definicija odgoja

U članku “Pitanja filozofije odgoja” (1987) Marinković nastoji precizno definirati pojam odgoja. Nakon kratke rasprave o važnosti filozofije odgoja za obrazovanje pedagoga Marinković počinje definirati pojam odgoja tako što nastoji odgovoriti na pitanje što je filozofija odgoja. Kako bi mogao odgovoriti na to pitanje, Marinković smatra da je najprije potrebno odvojeno istražiti što shvaćamo pod pojmom *filozofija*, a što pod pojmom *odgoj*.

Odgovarajući na prvo pitanje, ističe da se filozofski pristup istraživanju odgoja razlikuje od pristupa drugih znanstvenih disciplina (poput psihologije, sociologije i dr.) po tome što se upravlja cjelini svega što jest te logički suvislim mišljenjem nastoji odgonetnuti odgojnu bit. Filozofija nastoji spoznati bit odgoja polazeći od cjeline svega što jest, to jest iz svijeta kao cjeline (Marinković 1987: 18).

Odgovarajući na drugo pitanje, Marinković konstatira da potreba za odgojem izlazi iz dvaju elemenata karakterističnih za ljudski način postojanja: prolaznosti i činjenice da čovjek tijekom svojega postojanja stvara samoga sebe i svijet u kojem postoji. Prvi element ne treba posebno objašnjavati. Svi su ljudi smrtni, a prolaznost je zajednička osobina svih živih bića i čovjek nije iznimka. Prema Marinkovićevu stajalištu čovjek se razlikuje od svih ostalih živih bića po tome što sam oblikuje svoj svijet. On se ne prepušta instinktivno prirodnom toku događaja, već na njega utječe i nastoji ga oblikovati kako mu odgovara. Upravo odgoj, smatra Marinković, omogućuje takvo postojanje čovjeka. Odgojem se prenose korisna znanja, vještine i vrijednosti s jedne generacije na drugu.

No, Marinković ističe da odgoj nije tek most između generacija, niti se potpuno iscrpljuje kroz predaju znanja, vještina i vrijednosti. Odgoj to nadilazi, on nadilazi i odgajatelja i odgajnika. “Odgoj, prema tome, nije nešto što služi nečemu drugom, zbivanje čiji se logos iscrpljuje u funkciji, segment nečega što ga nadilazi, pa ni puki svjedok opstanka, nego njegov sudionik i sustvaratelj” (Marinković 1987: 20). Prema Marinkovićevu mišljenju odgoj je oblik ljudskoga postojanja, sve ljudsko stoji u odgojnoj relaciji. Zatim tvrdi da je odgoj uvijek odgoj nečega ili odgoj po nečemu, on ne može biti sadržaj samomu sebi.

Možemo reći da je odgoj uvijek ovisan o sadržajima koje nastoji prenijeti. Odgoj uz obrazovnu komponentu sadržava i vrijednosnu komponentu. Čovjek odgojem nastoji sačuvati od prolaznosti sve što smatra vrijednim. Samim time, smatra Marinković, odgoj je uvijek orijentiran prema budućnosti (Marinković 1987: 19–23).

Zadržimo se na Marinkovićevoj tvrdnji da se filozofski pristup istraživanju odgoja razlikuje od ostalih zato što se orijentira na cjelinu svega što jest, te logički suvislim razmišljanjem nastoji odgonetnuti odgojnu bit polazeći iz cjeline svega što jest. Na početku rada istaknuo sam četiri načina kako filozofija može pridonijeti istraživanju edukacijskih znanosti, a prvi je bila pojmovna analiza. Riječ je o filozofskoj metodi kojom se složeni pojam ili izraz rastavljaju na sastavne dijelove. Cilj je pojmovne analize postići veću jasnoću pojmova, u ovom slučaju u edukacijskim znanostima. Drugi je način preispitivanje implicitnih i eksplicitnih pretpostavki i vrijednosti različitih znanstvenih disciplina koje istražuju edukacijske znanosti. Treći doprinos filozofije istraživanju edukacijskih znanosti jest pokušaj da se zamisli što one mogu postati. Četvrti je doprinos sinteza. Predstavio sam četiri različita filozofska pristupa istraživanju edukacijskih znanosti koje navode suvremeni filozofi odgoja. Oni ne predstavljaju sve načine kojima filozofija može pristupiti istraživanju edukacijskih znanosti. U daljnjem bismo istraživanju vrlo vjerojatno otkrili i druge načine na koje filozofija može dati doprinos edukacijskim znanostima. Na temelju navedenoga smatram kako Marinković neopravdano tvrdi da je *differentia specifica* filozofskoga pristupa proučavanju odgoja, u odnosu na pristupe ostalih znanstvenih disciplina, u tome što filozofija polazi od cjeline svega što jest. Također smatram da to nije jedini pristup kojim filozofija može pridonijeti istraživanju edukacijskih znanosti. Pristup istraživanju odgoja kojim se koristi Marinković jedan je legitimni pristup kojim iz filozofske perspektive možemo pristupiti istraživanju edukacijskih znanosti, no nikako nije jedini.

Osvrnimo se i na Marinkovićevu tvrdnju da odgoj nije samo most između generacija, nego nešto što nadilazi i odgajatelja i odgajnika. Odgojem se prenose znanja, vještine i vrijednosti, ali Marinković smatra da je odgoj i više od toga – odgoj je način postojanja. Marinković s pravom tvrdi da odgoj nadilazi odgajatelja i odgajnika. Za odgojni proces potrebna su najmanje tri elementa: odgajatelj, odgajnik i sadržaj odgoja. Odgajnik i odgajatelj nužni su uvjeti potrebni za odgojni proces, ali ne i dovoljni. Bez sadržaja – može se sastojati od znanja, vještina ili vrijednosti – odgojni proces ne može početi. Povezana s navedenom tvrdnjom jest i Marinkovićeva tvrdnja da odgoj nije aktivnost koja služi nečemu drugomu i koja se iscrpljuje samo u svojoj funkciji, u ovom slučaju u prijenosu znanja, vještina i vrijednosti. Odgoj je više od toga.

Jedan misaoni eksperiment pomoći će nam da doznamo je li odgoj samo u funkciji prenošenja znanja, vještina i vrijednosti ili je i više od toga, kao što

tvrdi Marinković. Zamislimo vrstu kod koje se znanje, vještine i vrijednosti prenose genetski s roditelja na potomstvo i nazovimo ih Goa'uld⁴. Postavimo si pitanje trebaju li pripadnici vrste Goa'ulda odgajati svoju djecu? Ako se genetskom memorijom prenosi i poznavanje društvenih i kulturnih normi te vrijednosti s roditelja na djecu, odgoj malih Goa'ulda čini se potpuno suvišan. Čim se Goa'uld rodi, on je potpuno upućen u sve vrijednosti i norme društva u kojem su živjeli njegovi roditelji. Zna što se u njegovoj kulturnoj sredini smatra dobrim, pravednim, poštenim, koje se aktivnosti moralno osuđuju, a koje ne osuđuju. Goa'uldu ne treba odgajatelj koji će ga u sve to uputiti.

Kako nam taj misaoni eksperiment može pomoći da utvrdimo da li se odgoj iscrpljuje u funkciji prenošenja znanja, vještina i vrijednosti ili ne iscrpljuje. Odgovor je jednostavan. Ako se odgoj ne iscrpljuje u funkciji prenošenja znanja, vještina i vrijednosti i nešto je više od toga – kao što tvrdi Marinković – tada bi ga i Goa'uldi imali potrebu provoditi. S druge strane ako se odgoj iscrpljuje u funkciji prenošenja znanja, vještina i vrijednosti, tada Goa'uldi od odgoja nemaju nikakvu praktičnu svrhu te ga i ne provode.

Kada zaključku koji izlazi iz misaonoga eksperimenta dodamo Marinkovićevu tvrdnju da je odgoj uvijek ovisan o sadržajima koje nastoji prenijeti, tada postaje još jasnije da se odgoj u cijelosti iscrpljuje u funkciji prenošenja znanja, vještina i vrijednosti. Odgoj bez sadržaja koji se njime prenosi prazan je. Zato ga Goa'uldi i ne trebaju prakticirati. Cijeli sadržaj koji ljudi trebaju odgojem prenositi svojoj djeci, kod Goa'ulda se prenosi genetskom memorijom.

Zaključak

Odgoj i obrazovanje jedne su od najvažnijih ljudskih aktivnosti i stoga ne čudi što se i filozofija upustila u istraživanje te djelatnosti. Platon, Aristotel, Locke, Rousseau, Dewey i mnogobrojni drugi filozofi u svojim su se djelima bavili odgojnom problematikom. Na našem području također je duga tradicija istraživanja odgojne problematike. Petar Pavao Vergerije, Frane Petrić, Nikola Gučetić, Franjo Marković, Pavao Vuk-Pavlović, Stjepan Matičević i Josip Marinković samo su neki autori koji su se u svojim djelima upustili u istraživanje odgoja.

Filozofija odgoja u Hrvatskoj razvijala se pod jakim utjecajem kontinentalne filozofije, a utjecaj analitičke filozofije bio je donedavno dosta ograničen. Prikaz filozofije odgoja iz prvoga dijela rada zasnovan je na struji analitičke fi-

⁴ Vrsta koja se pojavljuje u znanstveno fantastičnoj seriji "Zvezdana vrata: SG-1". Navedena osobina Goa'ulda naziva se genetska memorija.

lozofije odgoja koja se intenzivno razvija na engleskom govornom području od četrdesetih godina 20. stoljeća.

Stjepan Matičević bio je školovani filozof i priučeni pedagog te je intenzivno pisao o odnosu filozofije i pedagogije, a Josip Marinković gotovo je cijelu akademsku karijeru posvetio filozofskom istraživanju edukacijskih znanosti. Oba autora, u tekstovima koje sam odabrao, pokušala su definirati odgoj, temeljni pojam edukacijskih znanosti. Ovaj je rad trebao pokazati koliko su u tome bili uspješni te da li postoje elementi u njihovim definicijama odgoja koje je moguće kritički preispitati radi postizanja veće pojmovne jasnoće, a u interesu daljnega razvoja znanosti. Smatram da je odgovor potvrđan i da su definicije odgoja kod oba autora sporne. U definiciji odgoja Stjepana Matičevića problematizirao sam tvrdnje: a) da odgajnik mora biti mlada osoba, b) da je odgajateljski eros glavna motivacija odgajatelja za bavljenje odgojem, c) da odgajatelj odgajnika mora voditi svojim primjerom te sam na kraju istaknuo kako d) Matičević pretjerano idealizira odgojno djelovanje kada tvrdi da odgajnik u pedagoški akt unosi želju za duhovnim razvojem. U definiciji odgoja Josipa Marinkovića problematizirao sam dvije tvrdnje: a) da se filozofski pristup istraživanju odgoja razlikuje od pristupa drugih znanstvenih disciplina po tome što se upravlja cjelini svega što jest, te tvrdnju b) da je odgoj više od instrumenta kojim se prenose znanja, vještine i vrijednosti između generacija, to jest da je odgoj način postojanja.

Literatura

- Blake, Nigel, Paul Smeyers, Richard Smith, Paul Standish. 2003. Introduction. U: *The Blackwell Guide to the Philosophy of Education*. Nigel Blake, Paul Smeyers, Richard Smith, Paul Standish, ur. Oxford: Blackwell Publishing.
- Curren, Randal. 2003. Introduction. U: *A Companion to the Philosophy of Education*. Randal Curren, ur. Oxford: Blackwell Publishing.
- Davis, Andrew, Kevin Williams. 2003. Epistemology and Curriculum. U: *The Blackwell Guide to the Philosophy of Education*. Nigel Blake, Paul Smeyers, Richard Smith, Paul Standish, ur. Oxford: Blackwell Publishing.
- Marinković, Josip. 1987. *Ogledi iz filozofije odgoja*. Zagreb: Školske novine.
- Matičević, Josip. 1991. Pedagoški kat i odgajateljsko zvanje. U: Nedjeljko Kujundžić, Ivan Marijanović. *Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića*. Zagreb: Katehetski salezijanski centar.
- Phillips, D. C. 2008. Philosophy of Education. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2009 Edition). Edward N. Zalta, ur. <<http://plato.stanford.edu/archives/win2009/entries/education-philosophy/>> (Pristupljeno 4. veljače 2010.)